

Jana Straková

Jana Straková se celý svůj profesní život věnuje vzdělávání – a to ze všech úhlů pohledu. Dlouhodobě se věnuje mezinárodním srovnávacím výzkumům a statistikám v oblasti vzdělávání. Právě s odkazem na ně zmiňuje hlavní problémy českého školství, přičemž za jeden z největších považuje zvyšující se rozdíly ve výsledcích žáků a ve složení žáků jednotlivých škol, jejichž jednou z příčin je časná selekce žáků do výběrových a nevýběrových škol. O kurikulární reformě se domnívá, že předběhla dobu, ale v řadě momentů zůstala nepochopena a neadekvátně realizována. Je však otázkou, do jaké míry skutečně přemýšlíme o tom, k čemu vlastně školu potřebujeme?

lasti matematiky a přírodních věd. Toto platí ve všech věkových skupinách – od prvního stupně, přes druhý, až do dospělé populace. To potvrdil výzkum funkční gramotnosti dospělých v roce 1998, kde jsme jako ČR byli ve čtenářské gramotnosti podprůměrní, v matematice jsme se naopak umístili na 3. místě. Na podprůměrné výsledky ve čtenářské gramotnosti však vzdělávací politika nijak nereagovala, a tak v posledních letech došlo k dalšímu zhoršení.

V posledních letech však také došlo k významnému zhoršení v matematice, a to jak na prvním, tak na druhém stupni povinného vzdělávání, což je určitě fenomén, kterým bychom se měli co nejdříve zabývat. Matematika je úzce svázána se školou – mnohem více než zmíněná čtenářská gramotnost, která se rozvíjí velkou měrou i v rodinách. Zhoršení tak uka-

zuje na určitý nežádoucí vývoj, který se ve školách odehrává. Z testů je například zřejmé, že se naši žáci nepouštějí do řešení neznámých úloh, u kterých na první pohled nevidí správný postup. Dětem chybí návyk o úlohách samostatně přemýšlet, experimentovat. Je ovšem samozřejmě otázka, do jaké míry jsou výsledky zkresleny tím, že se děti při vyplňování těchto testů nesnaží o co nejlepší výsledek, protože to není „známkované“.

Dalším negativním trendem, který je v mezinárodním srovnání evidentní, jsou velké rozdíly ve výsledcích žáků a ve složení žáků jednotlivých škol, přičemž tyto rozdíly se stále zvyšují. Jednou z příčin je jistě z mezinárodního pohledu časná selekce žáků do výběrových a nevýběrových škol.

O charakteristických vlastnostech čes-

kého vzdělávacího systému se můžeme poučit také z mezinárodních statistik. Z nich vyplývá v mezinárodním srovnání vysoká míra ukončování středoškolského vzdělání. Zde si nicméně musíme uvědomit, že vysoká míra ukončování je vykoupena v mezinárodním srovnání vysokým podílem studentů v učňovských oborech, které velmi často neposkytují odpovídající vědomosti a dovednosti pro budoucí uplatnitelnost na trhu práce. Jinak si nedovedu vysvětlit fakt, že statistiky Úřadu práce ukazují nejvyšší krátkodobou i dlouhodobou nezaměstnanost právě u absolventů učňovských oborů. To je v přímém rozporu s veřejným míněním, které často ukazuje na nedostatek učňů na trhu práce. Podle mého názoru je třeba přizpůsobit obsah vzdělávání na odborných školách aktuální situaci a navýšit podíl všeobecného vzdělávání, tedy například čtenářskou gramotnost, rozvoj kompetencí k řešení problému, komunikační dovednosti, adaptaci na nové podmínky, práci v týmu, výuku cizího jazyka, apod.

Je důležité si také uvědomit, že za posledních dvacet let se zdvojnásobil počet maturantů a ztrojnásobil počet těch, kteří vstupují do vysokoškolského vzdělání, což přirozeně s celým systémem významně pohnulo, nicméně v mezinárodním srovnání se nejedná o nic výjimečného. I s ohledem na zvyšující se přístup k terciárnímu vzdělávání jsme v tomto směru stále průměrní. Jednu skutečnost bych chtěla ještě zdůraznit, přesto, že se zdvojnásobil počet maturantů, procento gymnazistů zůstalo stejné, případně se jen nepatrně zvýšilo – z 20 na 23%. Čili nářky na nedostatek absolventů odborných škol rozhodně nejsou oprávněné. V podílu studentů všeobecněvzdělávací střední školy je ČR na jednom z posledních míst mezi vyspělými zeměmi.

Chybí nám charismatická osobnost, která by se postavila za zásadní reformy ve vzdělávání – a uměla je komunikovat

Podíváte-li se na vývoj ve vzdělávání za posledních, řekněme, 10 – 20 let, máte pocit nějakého kontinuálního zlepšování nebo spíše jistých nárazů, útoků a kroků zpět?

Primárním cílem vzdělávací politiky musí být, aby všechny školy poskytovaly stejně kvalitní vzdělání. A to není nic nedosažitelného, to je realita řady zemí.

Řadu let se věnujete vzdělávání, především v oblasti mezinárodního srovnávání. Jak na tom Česká republika skutečně je, a kde má své silné a slabé stránky?

Podíváme-li se na mezinárodní srovnávací výzkumy, které v ČR probíhají od roku 1995, pak dlouhodobě zaznamenáváme problém se čtenářskou gramotností, kde výsledky jsou trvale horší než v ob-

Osobně je mi asi nejvíce líto promarněných příležitostí, které jsme u nás měli po roce 1989, kdy byla obrovská vůle ze strany učitelů ve vzdělávacím systému něco změnit. Vzpomeňme na schůzky Přátel angažovaného učení, kde se učitelé snažili naučit nové věci a předávat je dál svým kolegům. Bylo zde patrné obrovské nadšení a potenciál, který jsme určité dostatečně nevyužili. Navíc si myslím, že pro řadu lidí, kteří se tehdy tolik angažovali, byl celý další vývoj určitou deziluzí. V té době se objevila řada přirozených lídrů, kteří se ale po určité době spíše stáhli do ústraní nebo do svých škol. Současně řada velmi osvícených lidí s mezinárodním rozhledem byla otevřena spolupracovat s Ministerstvem školství. Tito lidé vítali možnost účastnit se debat v mezinárodních organizacích, kde se už v té době, tedy v polovině 90. let, diskutovalo o tom, jak škola zůstává za vývojem společnosti a co je nutné změnit. Dokumenty a záměry vznikající v té době byly podle mého názoru skutečně velmi kvalitní a z mezinárodního pohledu velmi progresivní – vezměme například Zelenou či poté Bílou knihu.

Negativem byla jakási víra v to, že pokud se něco uzákoní, automaticky se to i stane. Vždy chyběla snaha přesvědčovat ostatní aktéry, a také charismatická osobnost, která by se za nové myšlenky postavila a přesvědčila společnost, že změny jsou nutné. Řada myšlenek tak zůstala nepochopena. To se pak odrazilo i na kurikulární reformě, jejíž realizace prokázala, jak málo lidí si uvědomuje důležitost určitých progresivních změn. Nicméně je velmi škodlivé, pokud se ve vzdělávání jedna názorová skupina přetlačuje s druhou a závisí na volbách, která pro danou chvíli zvítězí. Vidíme to nyní na příkladu inkluzivního vzdělávání. Na jedné straně stojí příznivci inkluzivního vzdělávání, kteří ale často nemají zkušenost s praktickou výukou, a na druhé straně jsou speciální školy, které preferují status quo. Rozpory mezi nimi se nedají řešit tak, že se spolu nebudou snažit domluvit, ale jen čekat, která ze skupin získá v daný moment převahu. Neschopnost diskutovat a domluvit se je jeden z hlavních důvodů, proč jsme tam, kde jsme. A platí to i o kurikulární reformě, která podle mého názoru předběhla dobu, bohužel nebyl dán důraz na její komunikaci a realizaci, a tak hrozí, že nakonec převáží názory, že reformu nepotřebujeme a že nejlepší cestou je vrátit se k tradičnímu modelu. Proto současnou situaci považují za velmi nešťastnou.

Škola musí zajistit všem dětem stejné podmínky a možnosti učení se

Podíváme-li se na dnešní svět a všechny možnosti učení, které nabízí, jaké role a cíle by vlastně dnešní škola měla primárně naplňovat?

V prvé řadě by měla zajistit pro všechny děti stejné podmínky. Některým dětem jejich rodiči zajistí nejlepší moderní technologie a výborný přístup k informacím a možnostem učení, ale škola by měla být místem, kde tuto možnost mají všichni.

Primárním cílem vzdělávací politiky přece musí být, aby každá škola byla kvalitní, resp. aby všechny školy poskytovaly stejně kvalitní vzdělání. A to není nic nedosažitelného, to je realita řady zemí. Obecně si ale myslím, že velmi často ani nepřemýšlíme, k čemu školu vlastně potřebujeme. A zejména by o tomto měli přemýšlet rodiče, protože doba, kdy certifikát byl jistotou pro uplatnění na trhu práce, je už dávno pryč. A právě názor rodičů ohledně jejich očekávání, co by měla škola dětem dát, a názory odborníků či tvůrců politik mohou pomoci vydefinovat požadavky a cíle, které na školu klademe, a tím i zadání pro jejich učitele a ředitele. Ti mají totiž v současnosti mnohdy vcelku rozporuplná zadání.

Důležité je navýšení prostředků do vzdělávání - zejména do základního

Velkým problémem našeho školství je jeho financování. Lze ještě u nás v ČR vůbec někde šetřit nebo je současná situace spíše neudržitelná? Kam by bylo určité klíčové finance přidat?

Otázka, jak nastavit efektivní financování škol, je mimořádně složitá a snaží se ji zodpovědět ekonomové a tvůrci vzdělávacích politik ve všech vyspělých zemích. U nás je zřejmé, že financování podle počtu žáků spolu s poklesem porodnosti vede k velkému boji o žáka, což má za následek na úrovni středního a vysokého školství snižování nároků, na úrovni základního školství snahu ředitelů za každou cenu přilákat co největší množství rodičů. Při nastavování modelu financování je třeba se zaměřit na to, jak tyto nežádoucí jevy omezit. V případě ČR by bylo ovšem zároveň žádoucí navýšit celkový objem prostředků plynoucích do vzdělávání, neboť výdaje na vzdělávání v ČR patří dlouhodobě k nejnižším mezi zeměmi OECD a stejně tak platy učitelů. Zároveň by bylo třeba přehodnotit rozdělení výdajů mezi jednotlivými stupni vzdělávání a zvážit navýšení prostředků na předškolní a zejména na základní vzdělávání. Investice do základního vzdělávání jsou u nás tradičně nízké, základní vzdělávání je přitom stěžejní z hlediska poskytování základů a motivace pro další vzdělávání a procházejí jim všichni žáci, tedy by se mělo těšit největší péči a pozornosti. Navýšení finančních prostředků je potřebné také pro zvýšení podpory učitelů: metodickou pomocí a prostřednictvím dalších pomocných pracovníků: asistentů, psychologů, pomocných učitelů a podobně.

Zpřísnování výběru studentů učitelství může být vhodná inspirace ze zahraničí

Často zmiňovaným tématem je otázka přípravy a vzdělávání učitelů. Jak tuto situaci vnímáte u nás?

Myslím, že řada fakult vzdělávajících učitele se snaží studium nějakým způsobem reformovat, ale jde to pomalu a na jednotlivých fakultách to probíhá velmi různě. Při ovlivňování kvality uchazečů pedagogic-

kého studia se můžeme inspirovat v zahraničí. Tam se osvědčilo zpřísnování výběru studentů učitelství a také umožnění snazšího vstupu do učitelské profese z jiných povolání. Také se ukázalo, že z hlediska kvality učitelů je důležitá výše nástupního platu. Důležitější, než následný platový nárůst. Je důležité, aby mladí lidé, kteří po studiu nastupují do učitelské profese, nebyli zásadně znevýhodněni proti jiným profesím, aby neutíkali hned po studiu jinam. Další platový nárůst už není tak důležitý, neboť v profesi pak učitelé setrvávají zejména z jiných důvodů než finančních.

Jak podle vás bude vypadat vzdělávání v České republice 1. září 2022?

Obávám se, aby nevypadalo podobně, jako vypadá nyní. Ale to už by asi děti do škol pomalu přestávaly chodit.

Které předměty byly vaše oblíbené? A které naopak?

Já jsem do školy chodila hlavně kvůli spolužákům, školní předměty mě moc nezajímaly. Neměla jsem ráda hudební výchovu, protože neumím zpívat a bylo mi nepříjemné zpívat před celou třídou. Také mě hodně nebilil dějepis, proto jsem se z něj vůbec nic nenaučila, což mě teď mrzí a musím si vědomosti pracně doplňovat.

Kterou osobnost byste zmínil jako svůj vzor či jako významný zdroj inspirace pro svá rozhodnutí?

Já trpím velkou neúctou k autoritám: od dětství, kdy byl mým vzorem Vinetou, žádné vzory nemám. To ale neznamená, že nejsou žádné osobnosti, jejichž moudrosti a odbornosti bych si nevážila. Několik takových osobností je i v české pedagogické komunitě.

RNDr. Jana Straková, Ph.D., vystudovala matematicko-fyzikální fakultu UK, postgraduální studium absolvovala na Masarykově univerzitě v Brně. Pracovala ve Výzkumném ústavu matematických strojů a v Ústavu anorganické chemie ČSAV, posléze vyučovala přírodovědné předměty na Prvním obnověném reálném gymnáziu (PORG), které spoluzakládala. Od roku 1995 se věnuje pedagogickému výzkumu. Koordinovala českou implementaci řady mezinárodních výzkumů v oblasti měření výsledků vzdělávání. V letech 2002-2010 působila v Sociologickém ústavu AV ČR, kde koordinovala longitudinální výzkum navazující na výzkum PISA 2003. Od roku 2008 koordinuje výzkum vědomostí a dovedností dospělých. Zastupovala ČR v řadě mezinárodních expertních skupin. V letech 2006 – 2009 působila jako poradkyně ministrů školství. Od roku 2002 také aktivně působí v nevládním sektoru, v o.s. Aisis byla šéfredaktorkou časopisu Moderní vyučování. Spolupracuje s řadou nadací a nevládních organizací. Vyučuje na Pedagogické a Filozofické fakultě UK a příležitostně rovněž v kurzech dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.